

מסביב לפרשה

צו - שבת הגדול: מצוות הסבה

הרב יואב פלדמן

פסחים קח, א

ואפילו עני שבישראל לא יאכל עד שיסב.

איתמר: מצה - צריך הסיבה, מרור - אין צריך הסיבה. יין, איתמר משמיה דרב נחמן: צריך הסיבה, ואיתמר משמיה דרב נחמן: אין צריך הסיבה. ולא פליגי, הא - בתרתי כסי קמאי, הא - בתרתי כסי בתראי: אמרי לה להאי גיסא, ואמרי לה להאי גיסא. אמרי לה להאי גיסא: תרי כסי קמאי - בעו הסיבה, דהשתא הוא דקא מתחלא לה חירות. תרי כסי בתראי לא בעו הסיבה - מאי דהוה הוה. ואמרי לה להאי גיסא: אדרבה, תרי כסי בתראי בעו הסיבה - ההיא שעתא דקא הויה חירות, תרי כסי קמאי לא בעו הסיבה - דאכתי עבדים היינו קאמר. השתא דאיתמר הכי ואיתמר הכי - אידי ואידי בעו הסיבה. אשה אצל בעלה - לא בעיא הסיבה, ואם אשה חשובה היא - צריכה הסיבה. בן אצל אביו - בעי הסיבה. איבעיא להו: תלמיד אצל רבו מאי? תא שמע, (אמר) +מסורת הש"ס: [דאמר] +אביי: כי הוינן בי מר זגיןן אבירכי דהדדי, כי אתינן לבי רב יוסף, אמר לן: לא צריכתו, מורא רבך כמורא שמים.

רש"י פסחים קח, א

עד שיסב - הסיבה על צד שמאל.

מצה צריכה הסיבה - כבני חורין, שהוא זכר לגאולה.

מרור אין צריך הסיבה - שהוא זכר לעבדות.

תוספות פסחים קח, א

כולהו נמי צריכי הסיבה - וכל ד' כוסות צריכים הסיבה בשעת שתיה וצ"ע אם שכח ולא היסב אם יחזור וישתה וכן אם בכוס שלישי לא היסב אם יכול לחזור ולשתות בהסיבה אף על גב דבין שלישי לרביעי לא ישתה.

בית הבחירה (מאירי) פסחים קח, א

זה שביארנו במשנה שאפי' עני שבישראל לא יאכל עד שיסב שמא אתה סבור שיהא צריך הסבה בעוד שהוא אוכל מזונו אינו כן אלא בעשיית הדברים שהם זכר לאותם הענינים ואף אלו לא בכלם כיצד מצה צריכה הסבה מרור אין צריך הסבה שהרי הוא זכר לשעבוד ולמה שמררו המצרים את חייהם ארבע כוסות כולם צריכין הסבה הן שתייתם הן הדברים שהם מסודרים עליהם ר"ל קידוש וקריאת ההגדה וקריאת ההלל וברכת המזון ואם היה מיסב בכל הסעודה הרי זה משובח:

רא"ש פסחים י, כ

ואם אכל בלא הסיבה יחזור ויאכל בהסיבה וכן בכוס ראשון ושני אם לא שתה בהסיבה יחזור וישתה בהסיבה אבל בכוס שלישי או רביעי אם ישתה יותר נראה כמוסיף על הכוסות ומיהו איכא למימר כיון ששתה שלא כתיקונו הוברר הדבר שלא ממנין הכוסות היה ומה ששותה עתה הוא כוס של חובה ואם שתה כוס רביעי בלא הסיבה צריך לברך בורא פרי הגפן על כוס שישתה אחר כך שיהיה בהסיבה שהרי כששתה כוס רביעי בלא הסיבה ולא נזכר להסיב הסיח דעתו לשתות יותר.

רמב"ם הלכות חמץ ומצה ז

לפיכך כשסועד אדם בלילה הזה צריך לאכול ולשתות והוא מיסב דרך חירות, וכל אחד ואחד בין אנשים בין נשים חייב לשתות בלילה הזה ארבעה כוסות של יין, אין פוחתין מהם, ואפילו עני המתפרנס מן הצדקה לא יפחתו לו מארבעה כוסות, שיעור כל כוס מהן רביעית.

אפילו עני שבישראל לא יאכל עד שיסב, אשה אינה צריכה הסיבה, ואם אשה חשובה היא צריכה הסיבה, ובן אצל אביו והשמש בפני רבו צריכין הסיבה, אבל תלמיד בפני רבו אינו מיסב אלא אם כן נתן לו רבו רשות, והסיבת ימין אינה הסיבה, וכן המיסב על ערפו או על פניו אין זו הסיבה, ואימתי צריכין הסיבה בשעת אכילת כזית מצה ובשתיית ארבעה כוסות האלו, ושאר אכילתו ושתייתו אם היסב הרי זה משובח ואם לאו אינו צריך

חידושי הגרי"ז פסחים קח, א

הרמב"ם (פ"ז מהל' חמץ ומצה ה"ח) כתב ואימתי צריכין הסיבה, בשעת אכילת כזית מצה, ובשתיית ד' כוסות האלו, ושאר אכילתו ושתייתו אם היסב הרי זה משובח ואם לאו אינו צריך עכ"ל. המבואר מדבריו דשייך הסיבה בכל הסעודה, דהרי כתב בשאר אכילתו אם היסב הרי זה משובח, וע"כ דלהרמב"ם הסיבה אינו דין הנאמר בקיום המצוה דאכילת מצה, כ"א דהוא דין הנאמר על האכילה, ורק דחובת הסיבה הוא רק על כזית הראשון, ובשאר אינה חובה רק דה"ז משובח, אבל גם בכזית ראשון אינו דין בקיום המצוה דידיה, כ"א במעשה אכילה של אותו כזית, דנאמר דין חובת היסב על האכילה של הכזית הראשון שיוצאים בו חובת מצה.

דף מקורות

אכן נראה דהרא"ש חולק ע"ז וז"ל (בפ' ע"פ סי' כ') ומצה בעי הסיבה בכזית ראשון וכזית של אפיקומן, ואם אכל בלי הסיבה לא יצא, כדאמר ריב"ל השמש שאכל כזית מצה כשהוא מיסב יצא, משמע מיסב אין לא מיסב לא, ואם אכל בלי הסיבה יחזור ויאכל בהסיבה עכ"ל. והנה בשלמא אם נאמר דדין היסב הוא דין הנאמר בקיום המצוה דאכילת מצה, דכך דין מצוה בהיסב, אף דאכתי הוא דין מיוחד ונוסף, אבל כיון דעכ"פ הוא שייך לקיום המצוה, שפיר שייך לומר דאם אכל בלי היסב דיחזור ויאכל לקיים דין אכילה בהיסב, **אבל להרמב"ם דאינו שייך לקיום המצוה דאכילת מצה כלל, רק הוא דין הנאמר על מעשה האכילה של כזית ראשון שיוצאין בו חובת מצה, וכיון דכבר יצא חובת מצה, ואינו כזית ראשון שיוצאין בו, מה שייך לומר שיחזור ויאכל בהיסב, וע"כ דלהרא"ש דין היסב הנאמר בקיום המצוה דאכילת מצה הוא דנאמר.**

הגהות מיימוניות הלכות חמץ ומצה ז

[ב] רבי אבי"ה כתב שאין אנו צריכין הסיבה בזמן הזה שהרי בני חרי אינו מסובין ואדרבה ישיבה כדרכן הויה דרך חירות אמנם יחידאה היא, ע"כ:

שולחן ערוך אורח חיים הלכות פסח תעב

אשה אינה צריכה הסיבה אלא א"כ היא חשובה. הגה: וכל הנשים שלנו מיקרי חשובות (מרדכי ריש פ' ע"פ ורבינו ירוחם). אך לא נהגו להסב כי סמכו על דברי ראבי"ה דכתב דבזמן הזה אין להסב (ד"ע).

רמב"ם הלכות חמץ ומצה ז, ח

אפילו עני שבישראל לא יאכל עד שיסב, אשה אינה צריכה הסיבה, ואם אשה חשובה היא צריכה הסיבה, וכן אצל אביו והשמש בפני רבו צריכין הסיבה, אבל תלמיד בפני רבו אינו מיסב אלא אם כן נתן לו רבו רשות.

קובץ הערות יז, ב

(ב) ובהא דבן אצל אביו חייב בהסיבה ותלמיד אצל רבו אינו חייב [פסחים ק"ח ע"א], כתבו הטעם משום דסתם אב מחיל ליקריה גבי בנו, אבל אם אינו מוחל אסור לבן להסב. וקשה מאי שנא הסיבה מכל המצות, דאפילו מצוה דרבנן אינה נדחית מפני כיבוד אב. ואי נימא דהסיבה הוי קלון לאביו, וזה לא הותר בשביל מצוה, א"כ לא מהניא מחילת האב, כמ"ש בשו"ת הריב"ש (סי' ר"כ) בשם הראב"ד, דדוקא כיבוד אב ניתן למחילה ולא בזיונו:

ערוך השולחן אורח חיים תעב, ז

בן אצל אביו צריך הסיבה אפילו הוא גם רבו מובהק דמסתמא לא קפיד אא"כ יודע שמקפיד ותלמיד אצל רבו א"צ הסיבה דמורא רבך כמורא שמים ואין לו להסב בפניו דזהו כנוטל שררות לעצמו ואפילו אינו רבו מובהק אא"כ נותן לו רשות דאז אם ירצה יכול להסב אבל אם אינו רוצה לא כפינן ליה שיכול לומר שאף ברשותו אין לי העזה להסב בפניו

שער הציון תעב, כ

(כ) מסקנת פרי חדש, וכן משמע מר"ץ גיאות שכתב, אף על גב דהסיבה מצוה, כבוד רבו נמי מצוה, ומצוה דכבוד תורה עדיף, וממילא כיון דהרב מחל לו איכא מצוה דהסיבה, וכן משמע לישנא דהמחבר, מדכתב אינו צריך אלא אם כן וכו', משמע דבזה צריך

תשובות והנהגות כרך ד סימן קא

במצות הסיבה בליל הסדר קיימא לן (תע"ב ס"ו) דתלמיד בפני רבו אינו מיסב, אבל אם רבו נותן לו רשות חייב להסב ולקיים המצוה. ותמוה דהנה מבואר בשו"ע יו"ד (סי' רמ"ב סל"ב) דמחילת הרב על כבודו מהני אבל לא להתיר לבזותו, וכיון דחזינו הכא דמהני מחילת הרב על כבודו, ע"כ דלאו בזיון הוא, א"כ תיקשי אמאי לא ימחול הרב על כבודו תמיד כדי שתלמידו יקיים מצות הסיבה במצה וד' כוסות כמצותה, והלוא הת"ח משובח הוא כשמוותר על כבודו לצורך קיום מצוה דחבירו כמבואר בסוטה (מא: ובתוד"ה מצוה ע"ש), ואמאי מותר לו לרב לכתחילה לדרוש מהם כבודו ושלא יסבו.

ובאמת היה נראה דהיום שריא לתלמיד להסב במקום רבו, דכל האיסור דגמ' היינו בהסיבה דידהו דהיה הסיבה גמורה כששוכב ראשו ורובו במטה, ובזה דוקא הוה פחיתות הכבוד לרב, אבל להסיבה שלנו שאינה אלא דמטה על צידו שריא דאי"ז פחיתות כבוד לרב. ונראה עוד דאפילו נימא שגם בצורת הסיבה זו אסור, נראה דהיינו דוקא כאשר הסבתו הוא כהסבת הרב, אבל אם הרב מיסב על מטה והתלמיד רק מטה על צדו לקיים המצוה שרי, דלכאורה בזה אינו פוגם במוראו ויהיה חייב להסב, אכן למעשה נהגו גם בזה שלא להסב בפני הרב, וכן משמע בפסחים קח. דהסבתן לא היתה הסבה גמורה, וכלשון הגמ' "זגינן אברכי דהדד", ואפ"ה קאמר עלה רב יוסף דלא צריכיתו דמורא רבך כמורא שמים, משמע דמתחלה סברו שהסיבה כי האי הסיבה לא הוי פגיעה בכבוד הרב, אבל לאחר כן הורה רב יוסף דמורא רבך כמורא שמים ואין להראות דרך חירות דהסיבה בפני הרב בכל אופן.

ובעיקר קושיין מ"ט אין חייב הרב לוותר על כבודו, כדי שהתלמיד יוכל לקיים מצות הסיבה, נראה דבכל אופן שיהיה כאשר רבו מיסב והוא אינו מיסב בזה גופא חולק התלמיד כבוד לרבו, וזה עדיף על מצות הסיבה דידהו ואשר ע"כ פטרו אותו מהסיבה כדי שיקיים מצות כבוד רבו דעדיף. ואין לומר לרבו **למחול לו, דבזה אינו עושה לו טובה אלא אדרבה מונע ממנו מצות כבוד רבו החשובה יותר מהסיבה, ואדרבה ראוי לו לרב שלא למחול, שאם לא יקיים הסיבה יקיים התלמיד מצוה דכבוד התורה דעדיף.** ואין לו לתלמיד לחשוש שאוכל ושותה בלא הסיבה, דהסיבה מעכב דוקא כשצריך הסיבה. אבל

דף מקורות

כשלא צריך לא מעכב, ושפיר יוצא התלמיד כדין מצה וד' כוסות בלעדי הסיבה, וכן מבואר להדיא בשעה"צ (תע"ב ס"ק כ')

ע"ש.